

Українська
мова
і література
в школі

5-6 1993

МИРОСЛАВ СТЕЛЬМАХОВИЧ,
академік АПН України,
Прикарпатський університет

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(Теоретичний аспект проблеми)

*Рідна мова — то душа народу, то його живе
серце; гине чи занепадає мова — гине й занепадає
народ.*

Іван ОГІЄНКО.

Будівництво самостійної Української держави й падання українській мові державного статусу, виконання перспектив «Україна ХХІ століття: Державна національна програма «Освіта», визначених Першим з'їздом педагогічних працівників України 23—24 грудня 1992 року, справедливо потребують кардинальних змін у науковій розробці її методики й викладанні української мови в школі, які впродовж багатолітнього панування колоніального режиму на Україні доведені до кризового стану.

Етноцид, безперервн репресії проти національно свідомих українців, зруйнування рідної школи, національної системи виховання, асиміляція української культури внаслідок русифікаторської політики, згубно відбилися на духовно-національному житті нашого народу, освіти, науки, в тому числі й на методиці викладання української мови, яка навмисно була позбавлена можливостей аби належно розгорнути свій самобутній науково-творчий потенціал. Вона змушена була плентатися як пасербиця за методикою мови привілейованої — російської, внаслідок чого втратила свій народний, національний ґрунт і колорит, духовне обличчя, стала безликою, збаламученою і збайдужілою навіть щодо самої долі української мови, сфера живання якої катастрофічно звужувалась, а грамотність учнів невпинно падала.

Вкрай негативно позначилося на стані методики української мови багаторічне затиснення її в лещатах фальшивих догм, безглузвих кампаній і кон'юктур, підступних постулатів сталінської та брєжнєвсько-сусловської лжепедагогіки. Тому й відзначати якісь особливі успіхи в галузі нашої методики, на жаль, не доводиться. Її стан зовсім не відповідає зростаючим вимогам нашого часу, а тим більше завданням відродження української школи на Україні, бо треба відроджувати і наново творити її саму методику.

Не вдаватимуся до критики недоліків, бо хочеться вірити, що все те минулося. А ще подекують, що легше критикувати, ніж пропонувати нове. І все ж таки критично аналізувати стан нашої справи потрібно. Адже всякі, навіть найменші прогалини чи хиби в теорії

мовної методики зумовлюють серйозні упущення у викладанні рідної мови.

За прикладом далеко ходити не треба. Вже понад сім років триває перебудова народної освіти на Україні, але істотних змін на українському методичному полі так і не сталося. Давно очікуваних нових програм і підручників з української мови й досі не створено. І вчителі змушені користуватися програмою, хоч і дещо перефарбованою, але складеною ще в застійні часи, коли насаджувался національний нігілізм і зневага до української мови на Україні.

То й не дивно, що нині чинна програма з української мови для 5—11-х класів (цитую за останнім її виданням, 1991 року) ще й тепер кличе вчителя-словесника забезпечувати «формування діалектико-матеріалістичного погляду на мову» (с. 3). Її йому й підпорядковані виховні завдання. Годі знайти серед них плекання в учнів любові до української мови, національного почуття гордості за красу і велич рідного слова. Крім того, створюється враження, що цілком самостійної української мови наче й взагалі не існує, бо, як твердить програма, «в українській і російській мовах як близькоспоріднених подібного більше, ніж відмінного», тому й вивчати українську мову слід лише «в зіставленні з другою мовою» (с. 5), тобто російською. Навіть спосіб навчання нав'язується — це «структурування навчального матеріалу» і з додержанням «тісного зв'язку в організації занять із близькоспорідненою мовою» (с. 6), і знову ж таки без мови російської й кроку ступити не можна. Хоча найближчою до української мови є таки мова білоруська, а не російська. Видатні вчені-мовознавці (В. Антонович, П. Житецький, А. Кримський, М. Максимович, І. Огієнко, М. Погодін, О. Шахматов, В. Ягич та ін.) науково довели, що українська мова є цілком самостійною. І від мови російської вона відрізняється більше, ніж від інших слов'янських мов. Однак у шкільній програмі цей історичний факт зухвало ігнорується.

Неповторність української мови гарантує менталітет української нації, що обумовлює неповторність її світобачення, а отже, й життєвільності. Національна своєрідність української мовної культури включає також її загальнолюдську значущість, оскільки універсально-загальнолюдське міститься в індивідуально-національному.

У школах колишнього Радянського Союзу робився крен на посилене вивчення лише мови російської. Іноземні мови викладались здебільшою формально, а рідна — лише про людське око, з позицій її «неминучого відмирання», насадження національного нігілізму. Тому слід негайно надолужити прогаїане, забезпечивши терміновий вихід української методики із штучної ізоляції, створеної імперським режимом, і виведення її на самостійний, світовий рівень розвитку. І зробити це варто як через максимальну мобілізацію власних невикористаних національно-педагогічних резервів, так і на основі широкого вивчення кращого

зарубіжного педагогічного досвіду в галузі методики викладання рідної мови, здобутків української діаспори. Така порівняльна наукова методика краще потрібна.

Настав нарешті той вирішальний час, коли живемо і будемо самостійну Українську Державу. То неже немає на Україні відданих нашому народові талановитих лінгвістів, учених-методистів, освітніх працівників, які творили б не піддансько-колоніальну, а наукову, альтернативну їй українську методику? Коли вже наші вчителі й учні матимуть у своєму розпорядженні справжні програми й підручники з української мови, альтернативні й різноваріантні, для вільного вибору, гідні високому покликанню рідної школи?

Українська мова, зберігаючи свою окремішність, властиві тільки їй самобутні риси, духовно-виражальне багатство, власну історію та всі інші домінуючі властивості, що вігідно вирізняють її серед інших мов світу, в тому числі й близькоспоріднених, має незаперечне право на існування і розвиток цілком самостійної методики викладання її в школі.

Методика української мови — це наука, яка з'ясовує суть національної організації та проведення процесу вивчення української мови і через розкриття її відповідне обґрунтування його закономірностей визначає оптимальні шляхи найрезультативнішого навчання. То й поводитись з нею треба як з наукою, вивішивши її на магістраль самостійного теоретичного і практичного розвитку. Рішуним кроком у цьому напрямі стане підведення під неї етнопедagogічної бази.

Народна педагогіка — вічне, невичерпне джерело навчально-виховної мудрості. Та й саму методику мови творить народ, а вчені-методисти й вчителі-словесники покликані її науково-теоретично аранжувати в повному системному вираженні й широко застосовувати на практиці. Якщо уявити собі всю українську методику у вигляді книжки на 1000 сторінок, то не менше 800 з них займе методика мови народної!

Що таке етнопедagogіка і чому саме вона має лягти в основу наукової розробки методики української мови?

Українська етнопедagogіка — це система народних знань, принципів і засобів, а також досвіду українського народу в галузі навчання і виховання дітей та молоді. Вона об'єднує в собі такі важливі компоненти, як українське родинознавство (фамілологія), народне дитинознавство, батьківське виховання, етнодидактику, педагогічну деонтологію, українську козацьку педагогіку, педагогіку доброєсудства. До провідних засобів її втілення належать рідна українська мова, фольклор, народні звичаї, традиції, свята, обряди, символи, родинний і громадський побут, природа, національний спосіб життя, всі види і жанри народного мистецтва, звичаєве право, дитячі ігри та іграшки, народні ремесла і промисли.

Українська мова, етнопедagogіка, народна методика навчання дітей перебувають у тісному взаємозв'язку, в органічній взаємодії. Спільність між ними полягає в тому, що їх творить, уможовжує, використовує й пильно оберігає народ, вони забезпечують наступність, єдність і спадкоємність поколінь.

В українській етнопедagogіці українська мова виступає як перший і найголовніший її педагогічний елемент. Не випадково К. Ушинський назвав рідну мову незвичайним педагогом, могутнім і великим, що «не тільки навчає багато чого, а й навчає напроцуд

легко, за якимсь недосяжно полегшеним методом». Таким чином, українська етнопедagogіка разом з рідною мовою стоять на охороні єдності й стійкості нашого народу, нації. Із зникненням мови зникає й народ (етнос). І в тому, що наш народ зберіг свою рідну мову від асиміляції з боку різних іноземних колонізаторів є велика заслуга української етнопедagogіки, у тому числі й народної лінгводидактики.

Опора на українську етнопедagogіку не тільки забезпечить створення методики нового вищого гатунку, а й згармонізує її з українською школою, та національною системою родинно-громадсько-шкільного виховання, що має надзвичайно важливе значення.

Українська національна школа — це навчально-виховний заклад з українською мовою навчання, діяльність якого ґрунтується на широкому використанні культурних здобутків та історичних традицій українського народу, нації й орієнтується на перспективу розвитку її духовного та інтелектуального потенціалу.

Найприроднішим й оптимально вираженим для дитини є навчання і виховання рідною (материнською) мовою в атмосфері культури рідного народу, тобто виховання національне. Саме воно найбільше пасує як родині, так і національній школі. Адже в кожного народу «своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети»².

Кожен народ через свою рідну мову та національну систему навчання і виховання органічно продовжує себе в дітях, генезує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову й мовну культуру, спосіб життя. Тому цілком природним і об'єктивно закономірним є прагнення кожного цивілізованого народу мати власну національну систему виховання. Завдяки їй кожен народ зберігає й уможовжує самобутність й оригінальність, роль яких у загальнолюдському поступі є надзвичайно великою.

Тарас Шевченко підкреслював колосальне значення національної типовості кожного народу. За його словами, нація без своєї власної, належної тільки їй, характерної риси подібна просто на кисіль, дуже несмачний кисіль.

Українською національною називаємо ту систему виховання, яка історично склалася на українському національному ґрунті й своїми цілями, ідеалами, змістом та засобами підпорядкована самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного українсько-патріотичного, мовного, тілесного, творчо-інтелектуального, духовно-морального, господарсько-трудового й естетичного розвитку, засвоєння національних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню повновартісної людини, довершеної особистості українця.

Саме українська етнопедagogіка найсильніше репрезентує автентичне обличчя методики української мови, а практичне викладання рідного слова виступає як одна з провідних ланок вивчення українознавства (народознавства). У цьому поєднанні (комплексі) й сама мовна методика виступає одночасно носієм і втілювачем педагогіки українознавства (народознавства).

¹ Ушинський К. Рідне слово // К. Д. Ушинський. Вибрані пед. твори: У 2 т. — К., 1983. — Т. 1. — С. 124.

² Ушинський К. Про народність у громадському вихованні. — Т. 2. — С. 47.

Педагогіка народознавства — напрям у науці і шкільній практиці, що забезпечує фактичне засвоєння учнями культурно-історичних надбань народу, виховання гідних його представників і спадкоємців. Це наука про закономірності, шляхи й засоби збереження генетичної спадковості й етнізації особистості. Вона розглядає освіту як ланку безперервного історичного процесу розвитку народу, синтезує здобутки його власної педагогіки, досягнення сучасної психолого-педагогічної, мовознавчої та інших наук про людину, рідну мову, народ, націю, державу.

Народна педагогіка сильна й непереможна своєю істинністю і принциповістю. Тут усе чесне, шире, чисте, справедливе, невідкупне. То ж частіше звертаємося до етнопедогогіки — вона, як ніщо інше, допоможе чітко, як на долоні, бачити всяку підступність і фальш у ставленні до нашої мови, розробці її методики.

Українська етнопедогогіка вчить кожного українця як зинцю ока берегти чистоту і самобутність української мови. Відречення від рідної (материнської) мови в ній трактується як крок аморальний, ганебний, смерті подібний. Скажімо, у моєму рідному селі Уличчє Дрогобицького району на Львівщині збереглась і понині традиція, за якою в оцінці гідності людини неодмінно враховується ставлення її до рідної мови. Коли хтось надовго відлучається з села, а потім повертається, то пильно прислухаються, як він говорить: рідною мовою — свій, порядний; чужою — слизняка, нікчема, перевертень. Відмова від рідної мови все одно, що зречення батька, матері, діда-прадіда, родини, отчого дому, рідного краю, зрада Батьківщини. Про такого кажуть, що йому «щось у голові перемакітрилося». Висновок не безпідставний. Наукою і практикою переконливо доведено, що мовне ренегатство сіє бездуховність і манкуртизм, отупляє й оглуляє людину. Батьки, які віддають свою дитину не в рідну, а в чужу школу, штучно гальмують і обмежують її мовно-інтелектуальний розвиток.

Отже, спілкуватися рідною мовою — це право і святий обов'язок кожної людини. Однак в умовах тоталітарного ладу й насадженого ним лінгвіциду було вчинено злочинний замах на святую святих української нації — мову. З цієї метою можновладці пустили в хід найжорстокіші репресивні засоби: закривали українськомовні дитсадки, обмежували випуск українських книжок, газет, журналів, підручників, витісняли українську мову із середніх і вищих навчальних закладів, державних установ, сфер обслуговування, радіо і телебачення, армії. Патріотично настроєні вчені-мовознавці, як і всі національно свідомі українці зазнавали жорстоких репресій і переслідувань.

Цурання рідної мови офіційно підносилося мало не як вияв «високої ідейності» й «інтернаціоналізму», заохочувалося наданням відступникам різних престижних посад. Цим нахабно затоптувалась елементарна людська порядність, безсоромно догори дном перекидались народні чесноти, зухвало ігнорувались норми християнської моралі. Сталося дійсно так, як кажуть у народі: «Чим мудрий встидається, тим дурень величається».

Таким чином, імперською верхівкою та її опричниками навмисно створювалася така парадоксальна ситуація, коли користування українською мовою і визначення її ставало не вигідним. Виправдовували «закономірність» такого нібито «об'єктивного» процесу за допомогою широкої пропаганди аморфних, безликих, обездуховлених та обезголовлених амальгам типу:

про «нову історичну спільність — радянський народ», «обов'язкову інтернаціоналізацію»; що по своїй суті клякали до відречення від рідної мови й усього власного, національного.

Інтернаціоналізм без національного — фікція! Грунтовну характеристику такого «інтернаціоналізму» дав ще в 1920 році В. Винниченко: «Інтернаціоналізм спеціально російського видання, інтернаціоналізм, що вимагає одречення від своєї національності й розтворення себе в безфарбній, абстрактній масі людськості, є абсурд. І не тільки абсурд, а лицемірна, шкідлива, просто злочинна пропаганда самоубства, пропаганда убивання життя в собі. Але інтернаціоналізм, яке сполучення всіх національних сил людськості, яке кооперація народів є вищий розвиток національного чуття, є вищий шабель поступу людськості»³.

Найгірше те, що облудні загальні постулати всупереч народній педагогіці й здоровому глузду сліпо переносилися на мовознавство й методику української мови та шкільну практику. Згадаймо хоч би культивовані тоді положення про «дві рідні мови», «мову міжнародного спілкування», «вільний вибір батьками мови навчання дітей у школі», «злиття і взаємозбагачення мов», наклеп про «добровільну відмову українців від рідної мови» тощо.

Що ж до «двох рідних мов», ідея яких так інтенсивно пропагувалась, то друга «рідна» мова — явище таке ж природне, як друга голова в чорнобильських телят-мутантів⁴.

Однак провокування відречення від української мови на Україні триває. Закон про державну українську мову не виконується. Значна частина урядовців, як і раніше, навіть ряд депутатів Верховної Ради України не вважають за потрібне вивчити й користуватися мовою того народу, яким узялись керувати. Значна частина дітей українців і нині змушена навчатися у школах з російською мовою викладання.

Останнім часом усе частіше чуються заклики до проголошення в Україні російської мови державною, культивування білінгвізму й збереження обов'язкової двомовності в українській національній школі. Хіба це не відлуння тенденційних мовно-методичних настанов часів тоталітарного режиму? Між іншим, воно виявляється у ставленні до підневільних мов за всіх імперських систем. Та й ідея білінгвізму, нав'язувана в наші дні методичі української мови, не нова. Намагання зробити українську національну школу двомовною через насадження обов'язкової чужої мови панівної нації при державності України вже було. Щоправда, тоді це називали не білінгвізмом, а ультраквізмом. Але суть і мета їх була і є одна — занепасти українську мову. Як кажуть українці, «хрін від редьки не солодший».

Твердження білінгвізму (ультраквізму) антинаукові, реакційні. Вони гостро суперечать українській етнопедогогіці, народній методиці мови й мають хибне антиукраїнське, антипедагогічне спрямування.

Наукою обгрунтовано і світовою практикою переконливо доведено, що державною в країні має виступати мова корінного народу, нації. Вона, як правило, репрезентує його ймення, назву самої держави. То й цілком природним, закономірним

³ Винниченко В. Відродження нації.— К., 1990.— Ч. 1.— С. 74.

⁴ Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація.— Дрогобич, 1991.— С. 48.

й історично справедливим, науково обґрунтованим є проголошення в Україні єдиної державної мови — української, яка є однойменною з назвою самої держави.

Ігнорування мудрих заповітів української етнопедогогіки й надбань допогromного українського мовознавства призвело до значних втрат у мовній підготовці вчителів-словесників та учнів, національній культурі нашого народу.

Тільки опираючись на українську етнопедогогіку, ми спроможемося створити методику української мови альтернативного типу, вільну від будь-яких ідеологічних і політичних впливів, побудовану на абсолютно нових методичних принципах, новому мисленні. Під принципами розуміємо ті вихідні положення, які кладемо в основу наукової розробки методики викладання української мови в школі. Вони стали з живого словесного спілкування нашого народу й народної практики прилучення дітей та молоді до багатств рідної мови.

До основних принципів методики української мови належать: народність; природовідповідність; історизм; етнічна соціалізація; гуманність і демократизм; європеїзм; культуровідповідність; збереження мовної єдності, наступності і спадкоємності поколінь; емоційність; родинно-громадсько-шкільна мовна гармонія; прахування регіонального, місцевого й домашнього (родинного) мовного середовища учнів; система навчально-виховного впливу; розвиток мовлення і мислення учнів; стимулювання словесного самоудосконалення школярів.

Українська мова — феноменальний витвір народного гeнiя. Тому в основу її методики першим кладемо *принцип народності* — репрезентації української мови як гeнiального творення розуму, серця, почуттів, усіх сфер багатогранної діяльності українців, берегині сім'ї, роду й українського народу. Виконуючи цей принцип, прищеплюємо уніям любов до народного слова через широке використання всіх видів і жанрів українського фольклору (казок, оповідань, пісень, прислів'їв і приказок, загадок, скоромовок, сміховинок) і творів прекрасного письменства, засвоєння учнівською молоддю народного мовленнєвого етикету, прилучення до збирання скарбів народної мудрості. Народознавство не тільки окраса уроків рідної мови, а й найкращий виразник їх провідної суті.

Принцип природовідповідності враховує багатогранну й цілісну природу дитини у всіх її можливих виявах — анатомічному, фізіологічному, мовно-інтелектуальному, психічному, віковому, генетичному й ставовому. До уваги береться й природа самої мови в усьому її фонетичному, лексично-змістовому, синтаксичному, стилістичному й інтонаційному розмаїтті, а також широкіх соціальних, економічних, політичних, науково-технічних, культурологічних та інших суспільних виходах. Тож не випадково мову досліджували понад 30 різних наук. Не менш дороге й природне довідля дитини, її увага до флори й фауни рідного краю, вміння спостерігати й передавати засобами рідної мови мальовничу красу й велич природи України на основі власних вражень і спостережень, читання «книги природи».

Проте в світлих, прозорих глибинах української мови відображається не тільки природа України, а й вся історія духовного життя українського народу. Тому без *принципу історизму* в навчанні рідної мови не обійтися. Саме цей принцип допомагає плекати

історичну пам'ять у підростаючого покоління. Обов'язковим компонентом мовного навчання мають бути елементи історизму: цікаві відомості з історії української мови, історичної граматики, розвитку української лінгвістики, історії України, яскраві повідомлення про видатних українських учених-мовознавців.

Народ (етнос) і його мова — то єдина ціль. Завдяки рідній (материнській) мові кожна дитина змалку прилучається до навколишнього матеріального й духовного світу, життя своєї родини, громади, етносу, що виступає як процес етнічної соціалізації особистості й належить до провідних принципів методики мови.

Під *етнічною соціалізацією* розуміємо процес становлення й розвитку особи як суспільно-національного індивіда, утвердження її як особистості, носія й охоронця рідної мови, поступове включення її у мовне середовище, родинно-побутове, громадське, культурно-освітнє життя та виробничу діяльність як активної, діючої сили свого народу, нації, держави.

Принцип етнічної соціалізації в мовній методиці передбачає плекання в українських дітей та молоді гордості за свій народ і рідну українську мову, бажання ретельно вчитися, аби оволодіти її національними скарбами. Цьому значною мірою прислужиться ознайомлення учнів із народними афоризмами про виражальну силу слова, висловленнями видатних людей і творами талановитих письменників про велич і красу української мови.

Українська мова належить до індоєвропейської сім'ї мов. Цим зумовлюється потреба дотримуватися в методиці викладання української мови в школі *принципу європеїзму* — репрезентації української мови в сузір'ї європейських мов і формування в учнів мовленнєвої досконалості високого європейського рівня.

Загальна культура нації вирішальною мірою залежить від культури її мови. Національна мова — могутній фактор збереження і творення національної духовності й національної культури. Вічність української культури забезпечується вічністю української мови. Так з гуці життя постав важливий *принцип культуровідповідності*. Суть його полягає в неухильному забезпеченні високої грамотності й культури усного та писемного мовлення учнів. Йдеться насамперед про дотримання лексичних, граматичних і стилістичних норм української літературної мови, а також правильної вимови звуків і вживання нормативних наголосів у словах. Висока мовна культура — це той ідеал, досягати якого повинна прагнути кожна освічена людина.

Культура в загальному розумінні цього слова — це все добре й благородне, духовно щедre, що зближує й об'єднує людей, олюднює знання, оберігає людську гідність, совість і честь. Тому відповідно до принципу культуровідповідності «в коло обов'язків учителя-словесника входить: учити учнів виразно читати, грамотно писати, спілкуватися, бути толерантними й коректними у стосунках; володіти діалогічним і монологічним мовленням; не допускати розбіжності між словом і ділом; уміти спілкуватися у вузькому колі й виступати публічно, переконувати, радити, розраджувати, аргументувати, дискутувати; бездоганно оформляти ділові папери; вільно користуватися різними словниками та іншою довідковою літературою; не вляжно дбати про збагачення своєї лексики. Не забуваймо й про інші важливі компоненти культури мови: передусім зміст та етику спілкування; вибір слів

чість викладу й логічну послідовність, стилеві ознаки: упорядкування мовлення, а також техніку мовлення — його мелодійність, інтонацію, темп, голос і слух мовця, дихання, позу, жести, міміку, почуття міри і такту; встановлення добрих стосунків із співрозмовником; відчуття «коли, що і як сказати», «коли говорити, а коли мовчати», відмінності між розмовою і базіканством («Базіка — мовний каліка»); уміння розуміти мову «з натяку», «з півслова», «без слів»; говорити з незнайомими під час випадкових зустрічей (у поїзді, автобусі, в залі чекання, і далі).

Майстри слова, мудрі оповідачі, дотепні жартуни й сміховорці, які вміють бути душею гурту, вправні промовці користуються великою популярністю серед нашого народу. Тож підтримаймо цю здорову народну тенденцію і в школі, навчаючи дітей основ українського ораторського мистецтва, елементи риторики й поезики, скоропісу.

Рідна мова, наче естафета, передається від старшого покоління молодшому, від батьків і вчителів дітям. Завдяки безперервності цього процесу забезпечується *єдність, наступність і спадкоємність* поколінь, що є одним з важливих принципів викладання української мови. Цей принцип передбачає: спрямування учнів засвоювати кращі взірці української мови в усьому її розмаїтті; запобігання та усунення мовних хиб і покривчів — суржика, жаргонізмів, штампів і канцеляризмів; збереження чистоти української мови; відродження і розвиток українських мовних традицій (проривного «Г», пошанного «Ви» у звертаннях дітей до батьків, слів ввічливості типу: «пані», «пані», «панове», «панна», «добродій»; всіх форм вітання, у т. ч. й тих, що були ще донедавна під офіційною забороною чи переслідуванням, типу: «Слава Україні!», «Боже, помагай», «Христос воскрес!»; гарного звичаю українських сіл — вітатися з кожною зустрічною людиною, навіть з незнайомцем тощо); надання індивідуальної допомоги в навчанні українським дітям та батькам, які вирішили повернутися в лоно рідної мови, та дітям батьків інших національностей, які мешкають на Україні й хочуть знати її державну мову.

Категорично не погоджуюсь із твердженням, ніби мова як навчальний предмет для учнів суха й нецікава. Якщо такі нудні уроки й трапляються, то винна в тому не мова, а бездарні вчителі й упердене ставлення до української мови можновладців більшовицького гартуку та деяких шкільних адміністрацій. Адже сама українська мова за своєю природою дуже емоційна. Особливо емоційною вдачею відзначаються й українці. Тому й методика викладання української мови залишилась малоефективною, якщо в ній не буде задіяний *принцип емоційності*. Велике значення емоційності, на мій погляд, полягає в тому, що вона дає нам змогу забезпечити мовний розвиток учня на основі єдності його душі, серця й розуму, тобто спонукає школяра сприйняти мовну науку шире як найбільш потрібну, рідну, максимально мобілізуючи його увагу, пам'ять, уяву, мислення й волю. Душа дитини не залишається байдужою до того, що відбувається на уроках рідної мови. Регулювання різних психічних процесів саме і входить у функцію принципу емоційності й повністю залежить від учителя. Емоційність виховується емоціями, любов до уроків української мови — прихильним ставленням учителя-словесника до учнів, мовним взірцем, широю любов'ю його до українського слова, методичною майстерністю.

Робота вчителя української мови в школі має певну вартість тоді, коли вона повною мірою розгорне-

на й поза школою, активно підтримується педагогічним колективом, батьками учнів, громадськістю, владними структурами. У цьому плані особливої чинності набуває *принцип родинно-громадсько-шкільної мовної гармонії*.

Хочу звернути увагу на особливе значення впливу батьків і громади, величезну роль громадської думки у формуванні ставлення дітей до української мови та вивчення її в школі. «Громада — великий чоловік», «Голос громади — голос божий», — учить українська етнопедагогіка. Тому надзвичайно важливо, аби в «голос божий» було вкладено любовне, святе, побожне ставлення до української мови й переконання потреби ґрунтовного засвоєння її й необхідності користування нею.

Головна суть нашої альтернативної методики полягає в тому, аби офіційну українськомовну методику замінити методикою українською, що дасть змогу значною мірою зробити й українську школу українською.

Загальний успіх виховання й навчання залежить і від того середовища, в якому проживає учень. Особливості населеного пункту, його географічне розташування, рівень культури й економічного стану, домашній побут, соціальне становище родини, мовне довкілля диктують дію *принципу врахування регіонального, місцевого й домашнього (родинного) мовного середовища* учнів на уроках мови. Виходячи з цього, актуальним стає використання на уроках мови краєзнавчого матеріалу, топоніміки, місцевої говірки (діалекту). Адже українські діалекти — це надзвичайно цінні історичні пам'ятки української мови, джерело її збагачення й відображення місцевого колориту життя і побуту українців, соковитості, барвистості й розмаїтості звукових і змістових барв українського слова.

Вартісний урок той, у якому враховано *принцип виховуючого навчання*. Дотримання його не тільки нормалізує поведінку учнів, а й викликає позитивне ставлення до вивчення мови. І в першу чергу цього домагаємося через відповідно дібраний дидактичний матеріал, зокрема фольклорний, який сприяє засвоєнню не тільки теоретичних положень і правил з мови, а й народних чеснот, шляхетних традицій і норм християнської моралі, забезпечує духовно-моральне, національно-патриотичне, трудове й інтелектуальне виховання. Такі ілюстрації, підсилені відповідними емоційними переживаннями, глибоко западають у душу й міцно закарбовуються в пам'яті школяра, нерідко на все життя.

Багатовікова педагогічна практика виробила різні типи уроків мови, що в сумарній дії покликани осангувати *принцип розвитку мовлення й мислення учнів*, стимулювання словесного самовдосконалення школярів. Без системи творчих робіт з мови тут не обійтись. А тому дуже важливо, аби їх тематика дійсно викликала загальний інтерес, спонукала до творчості. Предметом уваги може стати цікава подія з історії України, крилатий народний вислів, повчальний випадок з життя рідного села, подвиг героя, свято рідної мови. Відзначення українських народних і християнських свят теж облагороджують душі та збагачують мовлення

Отже, маємо відкинути минулі постулати, повернутися своїм розумом, серцем і душею до основ народної педагогіки й творити абсолютно нову методику української мови, адекватну українській національній школі. Навчімо своїх учнів шанувати рідне слово, горнутися до всього українського, пишатися тим, що вони українці.